НОВІ МАТЕІАЛИ ДО АРХЕОЛОГІЧНОЇ КАРТИ ПАЛЕОЛІТУ ЖИТОМИРСЬКОГО ПОЛІССЯ

Примітною особливістю у вивченні палеоліту Україні є регіональний підхід до дослідження пам'яток. Особливо багато робіт такого спрямування, що, як правило, пропонуються спочатку у вигляді дисертаційних розробок, а потім виходять монографічними виданнями, з'явилося у 80—90-ті рр.[1] *Цей сплеск регіональних досліджень з палеоліту, що супроводжувався відкриттям десятків нових палеолітичних пам'яток, вивів у ряд першочергових завдання підготовки нового видання палеолітичної карти України.*

Таке картування має враховувати усі без винятку місцезнаходження, незалежно від їх змісту і дослідженості, оскільки це дає змогу, по-перше, виявити закономірності розміщення пам'яток, встановити їх зв'язок з конкретними ландшафтними умовами; по-друге, оцінити перспективність подальших пошукових робіт на даній території. З огляду на це ми вважаємо за необхідне ввести у науковий обіг матеріали, добуті нами на Житомирщині під час започаткованих у 80-х рр. розвідок палеоліту в Українському Поліссі[2]. *Повідомлення стосовно перших наслідків цих пошукових робіт містило інформацію лише про деякі з виявлених тоді палеолітичних місцезнаходжень*[3]. *У пропонованій публікації йдеться про ще 15 пунктів крем'яних знахідок, які попередньо віднесено до тих чи інших епох кам'яного віку. Перелік і короткі відо-*

---

[1] Колосов Ю. Г. Мустьерские стоянки района Белогорска.— К., 1983.— 207 с.; його ж. Аккайская мустьерская культура.— К., 1986.— 223 с.; Ситливый В. И. Ашельская эпоха в Центральной Европе. Диссертация на соискание уч. степени канд. ист. наук.— Л., 1985; Сытник А. С. Ранний палеолит Приднестровской Подолии. Диссертация на соискание уч. степени канд. ист. наук.— К., 1985; Кулаковская Л. В. Мустьерские культуры Карпатского бассейна.— К., 1989.— 126 с.; Гладилин В. Н., Ситливый В. И. Ашель Центральной Европы.— К., 1990.— 267 с.; Тарасов Л. М. Палеолит бассейна Десны. Диссертация на соискание уч. степени докт. ист. наук.— Л., 1991; Чабай В. П. Ранний палеолит юго-западного Крыма. Диссертация на соискание уч. степени канд. ист. наук.— К., 1991; Колосов Ю. Г., Степанчук В. Н., Чабай В. П. Ранний палеолит Крыма.— К., 1993.— 222 с.; Кухарчук Ю. В. Ранний палеолит Украинского Полесья. Диссертация на соискание уч. степени канд. ист. наук.— К., 1993; Колесник А. В. Ранний палеолит Юго-Восточной Украины. Диссертация на соискание уч. степени канд. ист. наук.— К., 1993.

[2] Кухарчук Ю. В. Работы в Житомирском Полесье // Археологические открытия 1984 года.— М., 1986.— С. 260.

[3] Кухарчук Ю. В. Нові палеолітичні знахідки у Житомирському Поліссі // Археологія.— 1986.— № 56.— С. 96—100.

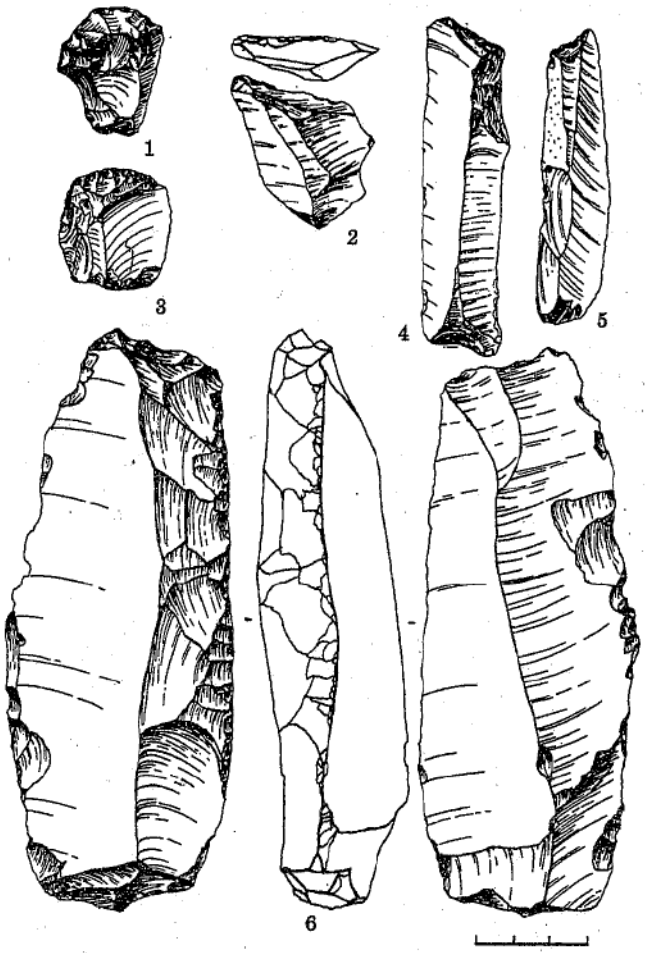

Мал. 1. Знаряддя праці:
1 — Рудня Ушомирська; 2—6 — Степанівка I

мості про відкриті місцезнаходження подаються у хронологічній послідовності, яка базується на особливостях типології знарядь і технології розщеплення каменю.

Степанівка II. *Знаходиться неподалік села Степанівки Лугинського району. Місцезнаходження приурочене до задернованих залишків десятиметрової тераси правого берега ріки Жерев, що за 500 м на південь від села Степанівки. Дев'ять крем'яних і кварцитових виробів (мал. 2, 7—9) знайдено у відшаруваннях і вибоїнах ґрунтової дороги, що пролягає уздовж ріки попід сосновим лісом. Знахідки не мають патини, окремі з них відзначаються більш інтенсивним люстром. За техніко-типологічними ознаками їх можна датувати мустьєрським часом.*

Степанівка III. *Знаходиться поблизу села Степанівки Лугинського району. Місцезнаходження розміщене на десятиметровій терасі лівого берега ріки Жерев, за 150 м на північний схід від села Степанівки. Сім крем'яних і кварцитових виробів (мал. 3, 10—11) різного рівня люстрованости, можливо, залишені мешканцями місцезнаходження Степанівка II, розташованого на протилежному березі ріки Жерев. Попередньо вони датовані мустьєрським часом.*

Коростень II. *Знаходиться неподалік міста Коростеня. Місцезнаходження пов'язане з тридцятиметровою терасою правого берега ріки Уж, за 200 м на південний схід від її заплави і за 1 км на північний схід від міста Коростеня. Знахідки — 28 крем'яних і кварцитових виробів (мал. 4, 19—20) — не мають люстру і патини. Вони були зосереджені на невеликій ділянці розораної частини терасового плато поряд з джерелом, опорядженим металевою фігурою лелеки, яка добре помітна з боку автотраси Київ—Коростень. За складом це переважно відходи виробництва — нуклеуси, відщепи й пластини, сколені у паралельній техніці. З цієї більш-менш однорідної добірки крем'яних виробів пізньопалеолітичного вигляду випадає знайдене дещо осторонь, на задернованому схилі тераси, інтенсивно люстроване скребло мустьєрського вигляду (мал. 4, 19).*

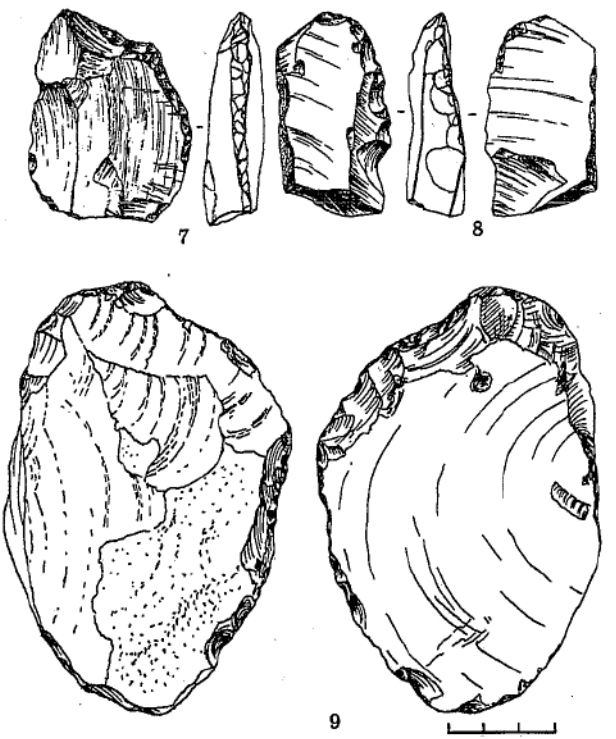

Мал. 2. Знаряддя праці *(продовження)*:
7—9 — Степанівка II

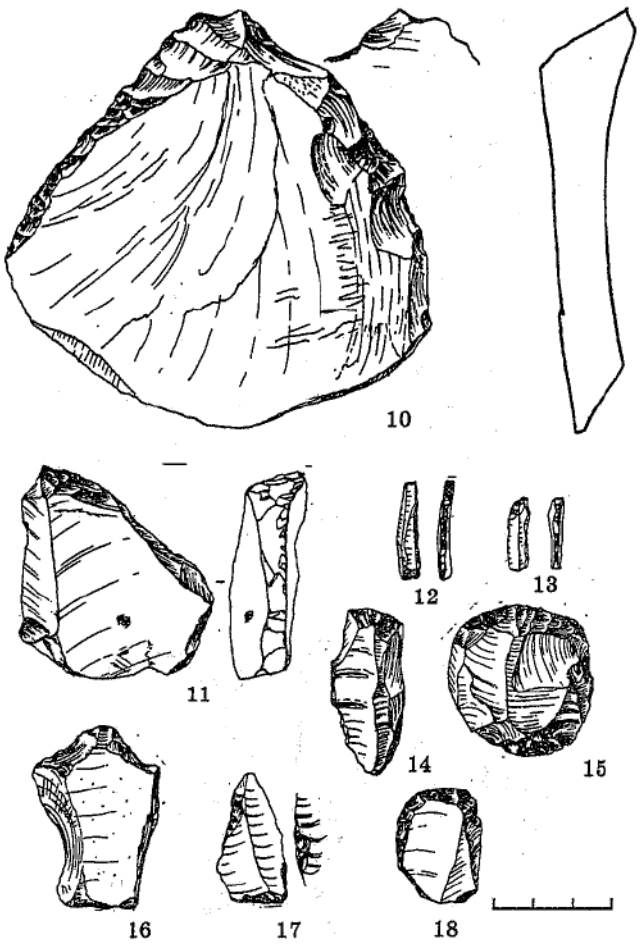

Мал. 3. Знаряддя праці *(продовження)*:
10—11 — Степанівка III; 12—13 — Хмелівка; 14 — Пугачівка; 15 — Немирівка III; 16 — Вороневе I; 17—18 — Кам'янка II

Пугачівка. *Знаходиться неподалік села Пугачівки Коростенського району. Місцезнаходження пов'язане з невеликим підвищенням сорока-п'ятдесятиметрової тераси лівого берега ріки Уж, за 1 км на захід від села Пугачівки. Серед великої кількости природних жовен та уламків малоякісного і світло-сірого кременю було знайдено сім виробів з безперечними ознаками штучного розщеплення. Вони зосереджувалися на невеликій ділянці зораного поля, оточеного з заходу і сходу лісосмугою, а з півночі — змішаним лісом. Найпомітнішою знахідкою є скребок свідерського типу на невеликій пластині (мал. 3, 14), виготовлений з високоякісного західноволинського кременю. Знахідки мають „свіжий" вигляд, не патиновані і за техніко-типологічними особливостями можуть бути віднесені до*

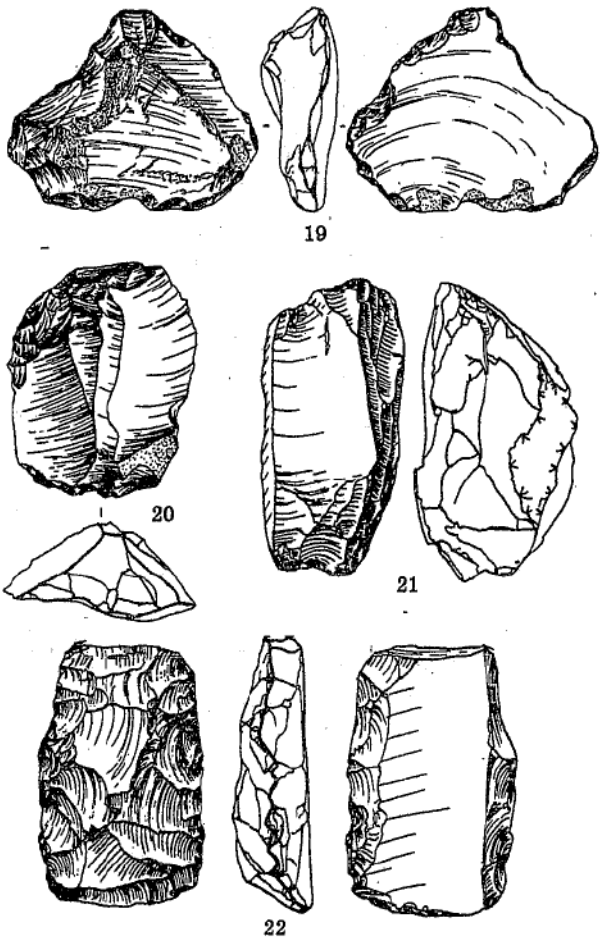

Мал. 4. Знаряддя праці *(продовження)*:
19—20 — Коростень II; 22 — Немирівка II; Нуклеус; 21 — Коростень II

пізньопалеолітичного часу. Виняток становить лише уламок відщепа чи великої пластини, поверхня якого інтенсивно люстрована і вкрита суцільною білою патиною. Станом збереженості він подібний до виробів мустьєрського місцезнаходження Точильниця, розташованого за кілька кілометрів звідси на правому березі ріки Уж, поблизу села Ушиці[4].

Степанівка I. *Знаходиться неподалік села Степанівки Лугинського району. Місцезнаходження пов'язане з підвищеними ділянками десятиметрової тераси правого берега ріки Жерев, на захід від її правої при-*

[4] Пясецкий В. К. Геология мустьерского местонахождения Точильница // Бюллетень Комиссии по изучению четвертичного периода.— М., 1990.— № 59; Кухарчук Ю. В. Ранний палеолит Украинского Полесья..

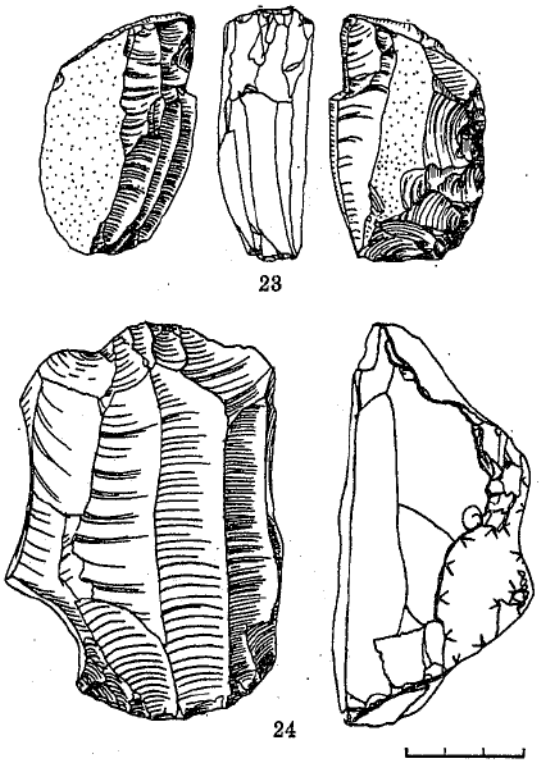

Мал. 5. Нуклеуси:
23 — Степанівка I; 24 — Коростень I

токи річки Крем'янки, за 500 м від села Степанівки. По обидва боки висипаної гранітною висівкою дороги на оранці зібрано 18 крем'яних та кварцитових виробів (мал. 1, 2—6). Зі знарядь праці найвиразнішими є скребок на відщепі (мал. 1, 3) та дві пластини з притупленими крутою ретушшю кінцями (мал. 1, 4—5), виготовлені зі західноволинського кременю. Аналоги останніх трапляються в колекціях Мізинської і Рівненської стоянок. Слабкий наліт білуватої патини вкриває поверхню лише одного нуклеуса (мал. 5, 23), решта виробів не патинована і без люстру. Пам'ятка датується пізньопалеолітичним часом.

Підлуби. *Знаходиться неподаліж села Підлубів Ємільчинського району. Місцезнаходження розміщене на п'яти-семиметровій терасі правого берега ріки Уборть, на захід від її притоки — річки Крем'янки, поблизу північно-західної околиці села Підлубів. З площі діаметром близько 50 м на оранці було зібрано 16 кам'яних виробів. Цей матеріал чітко поділяється на дві групи: численнішу становлять грубі примітивні відщепи з сірої гранітоподібної породи; решта виробів, серед яких виріжняються скребок та різець, виготовлена з західноволинського кременю. Знахідки другої групи віднесені до пізньопалеолітичного часу. Стосовно*

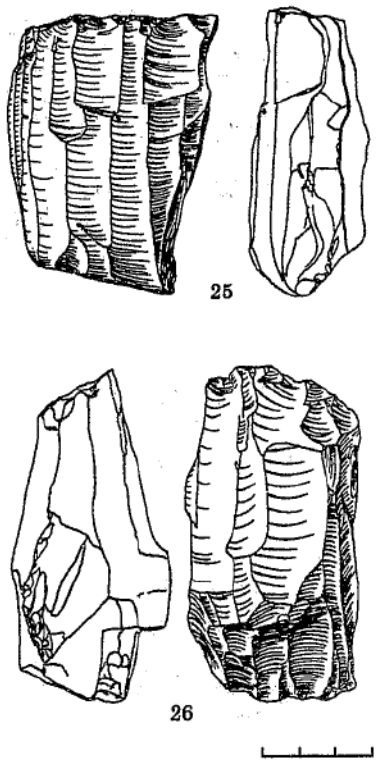

Мал. 6. Нуклеуси:
25 — Немирівка II; 26 — Жерев

ж відщепів з гранітоїдної породи щось певне сказати важко — такі „архаїчні" на вигляд сколи могли утворитися, зокрема, в результаті первинного обтесування заготовок для шліфованих сокир неолітичного часу.

Коростень I. *Знаходиться поблизу міста Коростеня. Місцезнаходження приурочене до мисоподібного останця десяти-п'ятнадцятиметрової тераси лівого берега ріки Уж, за 1 км на північний схід від міста Коростеня і за 150 м на північний захід від мосту через ріку Уж. На південній ділянці мису біля підніжжя скелястого уступа зібрано 17 крем'яних виробів. Кремінь переважно світло-сірий, патина відсутня. Матеріал представлений нуклеусами (мал. 5, 24), пластинами й відщепами з паралельним огранюванням. Пам'ятка може датуватися пізньопалеолітичним — мезолітичним часом.*

Жерев. *Знаходиться неподаліж села Повч Лугинського району. Місцезнаходження пов'язане з задернованим мисоподібним пагорбом десятиметрової тераси лівого берега ріки Жерев, за 100 м на північ від її заплави і за 3 км на південь від села Повч. Від цього села безпосередньо до місцезнаходження проходить через сосновий ліс ґрунтова дорога. Серед*

шести знайдених у відшаруваннях пагорба крем'яних виробів особливо виразним є двоплощинний нуклеус свідерського типу із зустрічними паралельними негативами сколів (мал. 6, 26). Місцезнаходження може бути датоване пізньопалеолітичним — мезолітичним часом.

Вороневе I. *Знаходиться поблизу села Вороневого Коростенського району. Місцезнаходження розміщене на десятиметровій терасі лівого берега ріки Уж, за 200 м на південний схід від села Вороневого і за 150 м від напівзруйнованої будівлі електростанції місцевого призначення. На задернованій поверхні та на схилі тераси було зібрано 35 крем'яних виробів, переважно відходів виробництва. Зі знарядь праці вирізняється характерний скребок з „плічками" (мал. 3, 16). Кремінь здебільшого світло-сірий, патина відсутня. Матеріал може бути датований пізньопалеолітичним — мезолітичним часом.*

Рудня Ушомирська. *Знаходиться на околиці висілка Рудня Ушомирська Коростенського району. Місцезнаходження розміщене на низькій п'ятиметровій терасі лівого берега ріки Уж навпроти розбитого на протилежному березі парку селища Ушомир. На присадибній ділянці було виявлено скребок (мал. 1, 1), два нуклеуси і відщеп, які попередньо віднесені до пізнього палеоліту — мезоліту.*

Кам'янка I. *Знаходиться поблизу села Кам'янки Коростенського району. Місцезнаходження розміщене на мисоподібному виступі десятиметрової тераси правого берега ріки Уж навпроти південно-східної околиці села Кам'янки. На вершині мису у молодій сосновій посадці було зібрано 30 кременів зі слідами штучної обробки. Кремінь неоднорідного кольору і не має патини. Вироби (головним чином відходи виробництва) характеризуються широким використанням техніки паралельного розщеплення. Попередньо їх можна віднести до пізнього палеоліту — мезоліту.*

Кам'янка II. *Знаходиться неподалік села Кам'янки Коростенського району. На відстані 1 км униз по течії ріки Уж від місцезнаходження Кам'янка I, за березовою посадкою на зораній поверхні тієї ж правобережної тераси, що переходить у плато, було зібрано 16 виробів з різнокольорового непатинованого кременю. Найбільш помітними серед них є скребок і яніславицьке вістря (мал. 3,17—18). Техніка розщеплення паралельна. Матеріал може бути датований пізньопалеолітичним — мезолітичним часом.*

Хмелівка. *Знаходиться неподалік села Хмелівки Олевського району. Місцезнаходження розміщене на двадцятиметровій терасі правого берега ріки Уборть, за 50 м на північний схід від її заплави і за 300 м на південь від села Хмелівки. На засіяній пшеницею ділянці було знайдено дві мікропластинки з притупленим краєм (мал. 3, 12—13), аналоги яких трапляються у першій половині мезоліту.*

Немирівка II. *Знаходиться на околиці села Немирівки Коростенського району. Місцезнаходження виявлене на п'яти-десятиметровій терасі правого берега ріки Уж, на розораній присадибній ділянці північно-східної околиці села Немирівки. Крем'яна колекція з 58 виробів представлена майже виключно відходами виробництва, які демонструють розвинуту техніку паралельного розщеплення. Кремінь різних відтінків, але переважно світло-сірий, без патини. Призматичні нуклеуси (мал. 6, 25) і виразна сокира-транше (мал. 4, 22) мають аналоги в мезоліті — неоліті.*

Немирівка III. *Знаходиться на околиці села Немирівки Коростенського району. Знахідки (усього 24 кремені зі слідами штучної обробки) локалізувалися за 100 м на схід від пункту Немирівка II. На розораному проміжку між цими місцезнаходженнями не вдалося знайти жодного крем'яного виробу. В окремий пункт Немирівка III виділена ще й тому, що, окрім паралельного, тут досить широко використовувались і більш примітивні прийоми розщеплення. Знаряддя праці представлені виключно скребками, серед яких є дуже досконалі (мал. 3, 15). Місцезнаходження датується мезолітичним — неолітичним часом.*

Ще сім пунктів, відкритих у тому ж 1984 р., — Коростень III, Коростень IV, Немирівка I, Вороневе II, Білка I, Білка II (Коростенський район) і Ноздрище (Народицький район) дали поодинокі і недостатньо виразні навіть для попереднього датування крем'яні знахідки. Усі ці місцезнаходження пов'язані з терасами ріки Уж.

Зібрані під час розвідок на Житомирщині матеріали зберігаються у фондах Археологічного музею Інституту археології НАН України.

Юрій КУХАРЧУК